

Mõisnikest ja Lohkva elanike sugulusest

Mõnede kunagiste Lohkva kandi kultuuritegelaste seostest

120-150a tagasi oli selle paiga aadress: Vene Impeerium (vene k. Российская Империя), Liivimaa kubermang, Tartu Kreis, Tartu-Maarja kihelkond, Vasula mõis, Suur-Lokati küla, ametlikes dokumentides Loskat, Lofkat. Külas oli 10-11 talu, me oleme (vist) Kasaka talu maadel. See tee, mida mööda praegu aiandi juurest Raamatukogu juurde sõidetakse, oli minu arust ka 1860-ndatel enam-vähem samal kohal kui praegu. Kuid 1806a. ja 100 aastat enne seda tuli see täpselt Ridaküla teele välja. Niisiis oli siit mitte kaugel Lohkvat läbiva kahe tee ristumiskoht. Kasaku talust Annemõisa poole jäi viimane Vasula talu, nimega Põlzama talu, kus peremeesteks olid Põvvatid, üle Kabina tee Luunja poole jäi Tinnakanni talu, peremeesteks Tryerid. Üle Rápina tee põhja pool oligi Väike-Lohkva küla 23 taluga. Kõigi nende 3 siinse naabertalu põllud olid ribadena üle Rápina tee Väike-Lokati küla maadel, kuni peaaegu Rõõmu teeni välja, lääne suunas Ridaküla teest umbes 500m laiuselt, edasi tulid lääne pool umbes 600m laiuselt Annemõisa maad ja seejärel Jaamamõisa maad. Kohe praeguse Rápina tee Kabina ringi kõrval oli juba 17. sajandil suur Sergo talu, Hendriksoni nimelised ostsid selle mõisalt välja. Mõnel vanal vene kaartil on külanimed vastupidiseselt, põhja pool Rápina teed on Suur-Lofkat ja lõuna pool Väike-Lofkat. Kirjutatakse ka: Klein Loshkatsche, Gross Loshkat jne. Arvatakse, et Henriku Liivimaa kroonikas märgitud Lovecotte küla on sama mis Lohkva. Igas kohanime varasemas variandis on olemas silbid lo-ka-t(a), tegelikult on need samad, kui algsõnadena la-to-ka, ainult teises järjestuses, sellest teisest silpide järjestusest on kunagi kujunenud kaubakoha e. paatidele-laevadele laadimise või ümberlaadimise koht Laadoga, mis kindlasti on laadimiskohast nime saanud ja sellest edasi ka järve nimetus Laadoga, siis see, mis Peterburi kõrval, kuhu sügavat Neevat pidi sai veel mere-alustega, sealt edasi, Pihkvasse ja ülejäänud Venemaale kauba vedamiseks tuli see jõelaevadele ümber laadida. Kas võib olla nii, et ka praeguse Kabinani said üles sõita suurema süvisega kaubaalused, siin pidi kauba madala põhjaga alustele ümber laadima, sellest siis ka ümberlaadimisega seotud kohanimi, mis hiljem laienes küla nimeks – lo-ka-ta > lovkat. Laadoga ja Lokata nimed on siis samamoodi tekkinud. See on esialgu ainult minu oletus.

Vasula mõisast on esimesed teated 1446.aastast. Göran, õieti Jöran Olofsson (e. eesti k. Jüri Olevipoeg), aadlinimega Georg Stiernhielm (1598 Roots

Dalarnas – 1672 Stockholmis) sai 1636 Tartu linnalt Vasula mõisa ning tema ja ta otsejärglased pidasid Vasula mõisa kuni EW-poolt riigistamiseni. Ma ei ole kohanud, et mõni praeguse Eestimaa alal olnud mõis veel oleks ligi 300 aastat ühe aadlisuguvõsa käes olnud? Ma ei ole ka leidnud allikat, mis seletaks, millal Lohkva külad Vasula mõisa alla said, igal juhul mäletamata ajast, vist ikka algusest peale.

Neti-aadressil www.ra.ee/kaartid edasi tavaliselt: 1)sisene iseteenindusse, (2.digitaliseeritud arhiiviallikad), 3)virtuaalne uurimissaal, 4) kaartide infosüsteem, 5)täpsem otsing 6) täita kaarti all identifitseeritavad andmete lahtrid: EAA.2072.5.486.1. s.o Lohkva külad ja ümbrus 1802 ja1806a, maa enamuses siiludena; EAA.2072.5.487.2, s.o Lohkva ja ümbrus 1865a osaliselt juba krundistatuna, valmis talumeestele müügiks, osa veel siiludena, nagu sajandeid; EAA. 2072.5.487.2 Lohkva 1865-66; EAA.3781.1.132. leht 18, s.o Lohkva vist 1915a.

Vasula mõisakeskus ise asus kaugel Jõgeva pool ning vahepeal oli Raadi mõis oma maadega, aga oli maid ja umbes 20 talu ka Vasula mõisahäärberi ümber, nimetame seda siin eksituste ärahoidmiseks Päriss-Vasulaks. Millalgi asutati Vasula Lohkva külade kõrvale 2 karjamõisa: Anne (Annenhof) ja Rõõmu (Freudenhof, Freude tähendabki rõõmu). Tartu linnale kuulunud Jaanimõis läks 1630 Rootsi riigi omandisse, kuninganna Kristiina andis selle 1639 Stiernhielmile, sada aastat hiljem 1733a. müüsid Stiernhielmid selle tagasi Tartu linna omandisse. Naabritest veel niipalju, et 1720-aastatel eraldati Luunja mõisast Ihaste mõis (saksa k. Ihasteküll), Vasula Väike-Lohkva külast itta jäid Luunja kõrvalmõisa Põwwato maad ja kirdesse Luunja Savikoja karjamõisa maad. Praegune Ridaküla tee tekkis juba 1700-ndate aastate algupoolel, kui Savikoja aladel valmistati Tartu linna ehitustele telliseid, telliste Kabina praami juurde hobustega vedamise teeks tehti selline sirge tee, tee oli pikalt allapoole kaldega, nii et hobustel oli raskeid tellisekoormaid kergem vedada. Kabina väikese mõisa rajas omale Luunja härra Nolckeni poeg 1720-ndatel aastatel, võib-olla nad koos Vasula selleaegse mõisnikuga kavandasidki pärast Põhjasõda Tartu ülesehitamise vajadusteks tellisetööstuse ning Kabina sadama koos praamiga ja telliste veoks tee, et tellised hõlpsamalt lotjadega linna vedada. Nagunii oleks pidanud tellised ka linnas praamiga üle jõe vedama, sest sildu veel polnud. Nii sai Kabinalt tulnud lodjalt kohe linnapoolsele kaldale tellised maha laadida.

10. oktoobril 1990 avati Vasula mõisamaja müüride kõrval Georg Stiernhielmi mälestuskivi (autor Ado Koch), Stiernhielmi meespidamiseks oli ettepaneku teinud professor Paul Ariste, kes ise oli mälestuskivi avamise ajaks juba mõni

kuu surnud. Georg Stiernhielm oli olnud Rootsi kirjanduse ja teaduse suurkuju, teda loetakse rootsi luulekunsti rajajaks. Ta oli omast ajast ees kosmoloog ja metrooloog, kes uuris Maailma mõõtmist ja mõõtühikuid, ta oli esimene teaduslikult rootsi keele ja selle kujunemise uurija, oli riigimees ning hariduselt ja elukutselt kohtumees ja mida kõike veel. 1669a. oli ta valitud Briti Kuningliku Akadeemia liikmeks, mis oli võrdne umbes praeguse Nobeli preemia tähtsusega rahvusvahelises teaduses.

Kõike järgnevat Stiernhielmide kohta saab vaadata neti-aadressil: <http://www.eestirootslane.ee/files/RONOR-1990-6-7.pdf>

Göran Oloffson oli Uppsala Ü haridusega mees, kelle edukas karjäär algas sellest, et ta sai sõbraks Johan Sküttega ja oli tema laste koduõpetaja.

Johan Skytte (1577 -1645) oli omakorda olnud hilisema kuningas Gustav II Adolphi õpetaja, hiljem tema nõunik ja riiginõunik ning Uppsala Ülikooli kansler, pärast Poola-Rootsi sõja lõppu, kui Liivimaa sai Rootsi osaks määras Gustav II Adolf ta 1630a. Liivimaa, Ingerimaa ja Karjala kindralkuberneriks, teda peetakse Tartu Ülikooli asutamise initsiaatoriks ja rajajaks, oli ka Tartu Ülikooli esimene kantsler.

Kui kuningas Gustav II Adolf saatis Skytte 1630a. Tartusse Ülikooli asutama, kutsus Skytte kaasa ka oma sõbra Göran Olofsoni, kelle kuningas järgmisel aastal ka aadlikuks tõstis, aadlinimega Georg Stiernhielm. Täheleb vist tähekiivrit.

Academia Dorpatensise (Academia Gustaviana) pidulik avamine toimus [25. oktoobril](#) (vkj 15. oktoobril) 1632, siis tänavu 385a tagasi. Aktusel pidas [Liivimaa kindralkuberner](#) ja [ülikooli kantsler Johan Skytte](#) kõne. Esimeseks ülikooli rektoriks valiti Skytte 16-aastane tudengist poeg.

Üldse oli nii, et kui Liivimaa kindralkuberner e. kuninga esindaja paiknes Tartus, siis tähendas see seda, et Tartu oli Rootsi aja algul Liivimaa pealinn. Jurist Georg Stiernhielmi ülesandeks sai kiiresti Liivimaal sisse viima Rootsi õigus- ja kohtusüsteem. Nimelt Liivimaal oli senini olnud keskaegne ehk orduaegne kohtusüsteem, kus kohut mõistis ainult aadliseisus, st. enamasti mõisnikud, talurahval õigusi polnud, kõrgemas seisuses aadlik mõistis kohut madalama seisusega aadliku üle. Rootsi õigussüsteemis olid kõik aadlikud ja talupojad kohtu ees võrdsed, kohtuhierarhia käis harituse järgi, mitte seisuse järgi, juuradoktorid töötasid kõrgema astme kohtus. Mõisnikud olid muidugi jäägitult uuenduste vastu ja mõne aasta pärast, kui Gustav II Adolf oli juba surma

saanud, lõpetati reformid ja Liivimaa pealinn viidi uuesti Riiga. Kohtupidamine jäi edasi aadlike ametiks.

Siiski oli Stiernhielm edasi Tartu õuekohtu assessor ning Tartumaa, siis praeguse Tartu-, Võru- ja Valgamaa, maakonnakohtunik, nüüd uuest aastast kaovad vist ka need 4 sajandit kestnud maakonnad. Aga Stiernhielm pidas kõrgemat kohut ka mõisnike üle, kuigi temagi oli just alles aadliseisusse tõstetud. Sellest kohtupidamisest tekkis palju tülisid, vastuseise ja arusaamatusi.

1642 läks Stiernhielm ajutiselt tagasi Stockholmi, sest tal oli töökohustusi ka seal, oli tegev peaasjalikult seaduste väljatöötamise komisjonis, võttis osa 1643 ja 1644 a. riigipäeva istungitest,

kohtus esimest korda kuninganna Kristinaga. Kuninganna Kristina sünnipäevaks ilmus temalt poem "Heroisk fägnesång" (Heroiline röömulaul), see oli esimene Stiernhielmi trükitud luuleteos ja ühtlasi esimene taoline akadeemiline luuleteos rootsi keeles üldse.

St-i noorim laps, tütar Kristina, ristiti Stockholmi lossis. Vaderiteks olid kuninganna Kristina, riigikantsler Axel Oxenstierna ja St-i lähedane sõber Per Brahe, viimane oli Rootsi kuulsaim kindralkuberner Soomes, kes asutas 1640 Turu Akadeemia, seega siis 8a. hiljem kui Tartu ülikooli asutamine, ligi 200a. hiljem, 1828, pärast Turu suurpõlengut, kolis Soome ainus ülikool Helsingisse ja nimetati Helsingi ülikooliks. Per Brahe nõudis ka, et kõik Rootsi ametnikud Soomes peavad oskama soome keelt. Muide, St. uuris ka keeleteaduse ajaloos esimesena soome ja eesti keele sarnasust ja järeldas, et soome keel on eesti keele murre.

1648 jaanuaris, kui Stiernhielm viibis varrudel Tartu kolleeg von Ulrichi pool, provotseeriti Sh-i tüli hilisema feldmarssali Fabian v. Ferseni või Fabian v. Wrangelliga, tüli viis duellini ja St. kaotas duellil oma parema käe. Erinevad uurijad annavad vastasele eri nime. Kadunud prof. Piirimäe on rääkinud rohkem v. Wrangellist, aga mina kahtlustan, et tegelikult oli vastaseks Fabian v. Fersen. Selgituseks: Fabian v. Fersen oli Abja, Maardu, Palupera, Sipa ja Laupa mõisnik, ta sai surmavalt haavata, kui juhtis 1666 feldmarssalina rünnakut Taani linnale Malmöle. Tema testamendi kohaselt toodi ta Tallinnasse ja maeti Toomkirikus kunstipärasesse sarkofaagi, mis nüüd on turistide vaatamisväärsus ja kunstimälestisena kaitse all. Fabiani lesk abiellus uuesti feldmarssali ja krahvi Fabian v. Wrangelliga. Wikipedias on Fabian Ferseni poegi nimetatud Fabian Wrangelli poegadeks, tegelikult olid nad ainult formaalselt kasupojad. Võib-olla sellest see nimede segadus.

St. heroiline poem "HERCULES" valmis 1648, samal ajal tegeles ta mehhaanikaga ja metallide uurimisega ning oli Venemaaga piiri reguleerimise komisjonis.

1650-ndate keskpaigani pühendas St. end põhiliselt filosoofiale ning jätkas muinasrootsi leksikoni kirjutamist, lõpetas etümoloogilise uurimistöö "Radix Ma".

Palju probleeme tuli kohtu korras lahendada seoses keerulistel sõjaaegadel tekkinud mõisate haldamise segadustega. Ta oli ka Venemaa ja Liivimaa vahelise piiri reguleerimise komisjoni esimees. Kirjutas valmis "Runa Suethica" keelefilosoofiaalse osa. Tegeles Vasulas matemaatika kui teadusega.

1656 juunis puhkes uus Vene-Rootsi sõda , mis kestis kuni 1658. 1656 22. oktoobril alistasis vene väed Tartu. Vasula mõis põletati ära. St. oli pere juba varem jõudnud Rootsi ära saata. Varata ja rahata jäänud, oli ta nüüd ka ise sunnitud kodumaale põgenema. Ta ei tulnud enam tagasi Liivimaale. Aga ta järglased pärisid Vasula mõisa ja pidasid seda veel 7 põlve. Vikipeedia järgi ehitati viimane mõisahäärber Vasulasse 19 sajandil, 1950a. olla see maha põlenud. Ma ei ole Vasula mõisa ehitiste ajalugu uurinud, ega tea, mis seal vahepealsetel sajanditel oli.

Vasula mõisnike suguvõsa.

1)Eellased tulid 15. sajandil Taanist Rootsi. 1631. a andis kuningas Gustav II Adolf **Göran Olofssonile** (1598-1672) aadliseisuse (**aadeldatuna Stiernhielm**). Abielus Cecilia Larsdotter Burea
1636. a sai ta Vasula mõisa omanikuks.

2)Eelmise poeg **Johan Markward v. St.** 16.10.1630 – 1685, abielus Margaretha Silfversparre

3)Eelmise poeg **Georg Erik v. St.** langes 28. 09.1708 Põhjasõjas

4)Eelmise poeg **Peter Otto v. St.**, + 04.04.1757 Tartus, abielus Katharina v. Hirscheydt

5)Ainus poeg **Otto Wilhelm v. St.** 1755 Tartus – 1829 Tartus, Vasula mõisnik,

abielus krahvinna Anna Julia Karoline Igelström, kes ema poolt Münnichitest, neil 2 poega ja 3 tütart, geni järgi oli Otto Wilhelmil ka sohitütar Marri, mis vist pole õige. Otto W. õde Juliane oli Pihkvamaa kubernerini kindralmajor Nolckeni proua. Münnichid ja Nolckenid olid teadupoolest Luunja mõisnikud.

6)Eelmise ainus poeg **Alexander Gustav von St.** (27.01.1794 Riia – 10.05.1878 Tartu). A: krahvinna Emilie Honorée Helene von Igelström. Neil 1 poeg ja 2 tütart

Polkovnik. Vasula ja Jaunbilska mõisa omanik. Õppis *Tartu Keiserlikus Ülikoolis A. von Stiernhelmi tütred Annette Marie Sophie von Stiernhielm (22.10.1828 Tartu – 03.12.1903 Riia) ja Julie Henriette von Stiernhielm (23.04.1832 Tartu – 10.03.1903 Tartu).

7)Alexander von Stiernhelmi poeg **Nicolai Gotthard von Stiernhielm** (27.09.1834–18.12.1914 Tartu). I abielu paruness Sophie Eleonore (Ellinor) von Ungern-Sternberg, neil 2 tütart, II abielu paruness Antonie Margarethe Natalie (Nelly) von Ungern-Sternberg.

Sõjaväelane, Vasula mõisa omanik. Õppis Tallinna Toomkoolis.

Alles 1909. a immatrikuleeriti perekond Eestimaa rüütelkonda.

Ühes kunagises raadiosaates rääkis kadunud ajaloo professor Helmut Piirimäe, kuidas EV algusaastail, kui vastvabanenud Eestit ja sh. Tartut külastasid Rootsi kuningas ja kuninganna, siis pandi Piirimäe kui Rootsi aja uurija ja rootsi keele oskaja kuningapaari saatjaks ja giidiks Tartus. Muidugi oli tehtud põhjalikult läbimõeldud plaan, mida näidata, Kuningapaar olnud kuidagi ükskõikne ja huvitus vähe näidatust. Lõuna paiku oli kuningas öelnud, et nad tulid Tartusse tegelikult eelkõige seepärast, et näha Rootsi ajaloo ühe tähtsama teadlase ja luulekunsti rajaja Stiernhelmi mõisa ja mälestusmärki. Eks seda käidi siis ka vaatamas. Kes on seal käinud, see teab kuidas Vasula park ja mõis välja näevad ja kes pole käinud, võiks minna vaatama.

Material

Sophie Eleonore von Ungern-Sternbergi pärandidokumendid (1868–1910); N. G. von Stiern-hielmi sünni- ja ristimistunnistus ning surmateade (1886–1914); Anette von Stiernhielmi, Julie von Stiernhielmi, Vita von Bluhmeni (snd Ungern-Sternberg) ja Gustav Adolf von Rammi surmateade; Nelly von Stiernhielmile saadetud matkakirjeldused (K. von Löwise pühendusega 1911). Vasula mõis: mõisa rendilepingute raamat (1829–1832); sissetulekute arveraamat (1831–1834); arved (1834); talude ostu-müügilepingud (1870–1894); kirjavahetus maade ja kinnisvarade hindamise ning maksustamise küsimuses, Vasula mõisast müüdüd talukohtade nimekiri (1879–1914); Vasula ja *Vesneri mõisa omandiõiguslikud dokumendid (1646–1652). Plaanid ja kaardid: Berni linna ja ümbruse plaan (trükis, 1827); Peterburi plaan

(1834); Riia plaan (trükis, 1864); Tartu üld- ja kesklinna plaanid (trükis ja joonis); hoonete ja parkide plaanid ja visandid; Vasula mõisa talude kaardid (1867–1868).

Fotod: mõisa interjäär, hooned, ümbrus, Ungern-Sternbergide haud Kuramaal Baldones.

Seonduv aines

EAA 854-3-625. Akte betreffend die adelige Familie Stiernhielm, 1878–1903.

EAA 1674-2-189. Kogutud genealoogilised materjalid (Stiernhielm).

EAA 1850-1-208. Genealoogilised tabelid (Stiernhelm), 1505–1934.

Kirjandus

Album Academicum 1802–1889, nr 543 (Alexander Gustav von Stiernhielm).

Album der Domschule (1859), nr 560 (Nicolai Gotthard von Stiernhielm).

GH Estland III, lk 400.

*

David Otto Wirkhaus 1837 Lohkvas –1912 OO Juliane Elisabeth Liblik'aga, sünd. 1854 Varal, neil oli 5 poega, neist Peeter (1877-1950) oli dirigent ja orkestrite juht ja tema poeg Leo (õieti Leonhard, 1910 –1984) oli orelkunstnik, dirigent ja helilooja, USAs kavandas ta aastakümneid oreleid. Üks David Otto poegadest Adalbert August Wirkhaus, kes sündis 1880a juba pärast Väägveresse kolimist, mis asus Sootaga mõisa alal Äksi khk-s, läks ka Ameerikasse, kus töötas muusikaõpetaja ja dirigendina, tal oli 3 naist, 2 poega ja 3 tütar, neist Taavo Wirkhaus sünd. 1934. Taavo kaitses 1967 doktoritöö muusika alal. On olnud ooperite ja kontsertide dirigent mitmel pool Maailmas, dirigeerimise õpetaja.

David Otto isa nimeks oli ainult David sünd 1800, oli siin praeguse Tiit Juhani aiandi kõrval Lohkvas taluperemees ja koolmeister kuni 1846a. Seda kõik teavad. I OO oli Ewa Pöwwat (Poewat) (1807 -1838), päris-Vasula Andresse talu peremehe Jakobi (+1817) ja Ewa tütar. Tavidil ja Ewal oli 2 poega ja 2 tütar, 3 kuud pärast Ewa surma, kui 4. laps David Otto polnud veel aastanegi, laulatati Tavid teist korda, pruudiks Lena Weber, sünd 1818 Arro talus Haava mõisas. 1846 läks Davidi uus pere Väägveresse. Neil oli 5 poega ja 2 tütar, üks

poegadest, seega David Otto poolvend Joosep Heinrich oli koolmeister, organiseeris keel- ja puhkpilliorkestreid ja laulukoore, käis nendega üldlaulupidudel, oli muusikaõpetaja, olid koos venna David Ottoga IV üldlaulupeo ühed üldjuhid. Vikipedias on, et Joosep Heinrich sündis samuti Vasula Lohkvas, tegelikult sündis ta ikkagi Väägveres, kus vanemad juba 8 a elasid, ainult et ristiti Tartu-Maarja kirikus, millest ka see ajaloolaste väike vale-arvamus, ristiisadeks said Tartu-Maarja pastor ja köster isiklikult, mis ei ole üldse üks tavapärase komme.

Tavidi isa Michael 1762-1819 elas päris–Vasulas Virkasse talus, selle talunime järgi tekitati vist ka saksapärase perekonnanimi Wirkhaus. 1850 revisjonis Virkasse talukohta pole enam olemas, seda ei müüdnud talumeestele, jäi lihtsalt mõisa maaks. Michaeli naine oli Ewa, Peebu tr.

Aga David Otto emal **Ewal oli ka vend Jaan Põvvat**, sünd 1813 ja sellel naine Ann. Neil oli 4 poega, kellest Peter sündis 1843 ja tema II naine oli ka Ann, sünd.18.09.1845, Vidrik ja Ann Klementi tütar, Vidrik, ristinimega muidugi Friedrich, oli Väike-Lohkva Klementi talu peremees, ja ka Vidriku isa Michel oli Klementi talu peremees. Peeter Põvvati, kes seega oli sündinud Päril-Vasula Andresse talus ja Anne (neiuna Klement) peres Vasula Andressel sündis 4 poega ja vähemalt 3 tütar, esimene laps oli 17.aug. 1866 sündinud Liisa (+1934). Liisa II OO 1904a. oli Alexander Berg'iga (1875 Võtikveres Torma khk-s , + 1957), neil oli 4 last, kelledest 3 suri enne 1 –aastaseks saamist, suureks kasvas ainult 21.01.1905 Rääbise külas (Torma khk) sündinud Paul, kes hiljem eestistas nime Ariste-ks. Temast sai TÜ professor, eesti ja uuri keelte uurija. Tema pidas vajalikuks panna mälestusmärk oma kaugele kolleegile ja keele-uurijale Georg von Stiernhielm'ile, seda enam, et Stiernhielmid olid olnud Paul Ariste emapoolse suguvõsa mõisahärrad, kes valisid taluperemeesteks just nii Põvvatite kui ka Klementite suguvõsade mehed ja ilmselt andsid neile ka sellised perekonnanimed. Paul Ariste ja Taavo ning Leo Wirkhaus'id on seega omavahel 3-nda põlve nõod: P.Ariste vanaisa isa Jaan ja Taavo Wirkhausi vanaisa ema Ewa olid õde-venda, Jakobi lapsed, Jakobil polnud veel perekonnanime. Andekate Wirkhauside ja andeka polügloti Paul Ariste peale mõeldes tekib paratamatult küsimus, miks ühe Jakobi järeltulijate seas on vähemalt 5-6 väga andekat ja eestlaste kultuuriloos suurt loojat. Niipalju kui me kultuuriloolisi ja teaduslikke andmeid teame, oli Vasula mõisa I omanik Georg v. Stiernhielm samasugune suur ja eriliselt andekas kultuurilooja. Ta oli 1770aastal sündinud Jakobist umbes 175a. vanem, nii et andekuse geen võis

veel ka mitu põlve hiljem Stiernhielmidelt kas esimese öö õigusega või muidu eksituse korras Jakobini jõuda küll, kellelt see edasi hargnes.

Toon ka paar vihjet, mis võiks teid veenda, et Stiernhielmidel ikka oli ka selliseid kombeid, nagu paljudel teistelgi baltisakslastel (või –rootslastel), et nad eestlastest tütarlaste peal esimese öö õigust kasutasid või kuidagi teisiti sohilapsi said. Vasula esimese mõisniku Georg Stiernhielmi andekusgeenide üleandmiseks eestlastele sobiks Georgi 5 põlve otsejärglane Otto Wilhelm, kelle eluaastad 1755-1829. Muidugi püüti selliseid juhtumeid igati varjata, kuid kaudselt saab üht-teist oletada. Olen andmete saamiseks kasutanud ka Stiernhielmide kohta internetti üles pandud geni (kes ei tea, siis see geni on üks rahvusvaheline sugugupuude esitamise viis), genis on Otto Wilhelmi esimeseks lapseks näidatakse Marri (hilisema abielunimega Mal), sündinud geni järgi 1787. Järgmised 5 last on kõik kombe kohaselt kahe saksapärase eesnimega. Tegelikult on 1788 mitte Vasulas vaid Tartu linnas ristitud küll üks vallastütar Marri, kelle ema Ewa oli major Lindefeldi naine Ewa, oletatavaks isaks on kirjutatud keegi junge Juhan. Kahtlust tekitab ka üks Anna Mariaks 1785 aprillis ristid vallaslaps, ema olevat Jaama mõisa Jürri tr. Marri, isa mõisasulane Peter. Tavaliselt on lihtrahval, eriti vallaslastel 2-3 vaderit, seekord on väga erandlikult neljandaks vaderiks keegi Anna Marie Storch, kelle järgi lapsel ka eesnimed, Kes see võõra nimega daam oli, ei tea, eestlased said perekonnanimed alles 40 aastat hiljem. Geni arvab, et Marri Mal'el oli vähemalt 3 poega: Jakob Mal, Hans Mal ja Karel Mal.

Veidi konkreetsem on Tartu-Maarja koguduse sünnimeetrikas (2.2-226), et Vasulas Räisa Jaani tütre Marril on 23.11.1815 sündinud vallaspoeg Carl. Isaks on kirja pandud leitnant ja rüütel v. Stiernhielmi teener Reinhold. Oleks ju võinud isaks lihtsalt kirjutada, et teener Reinhold, aga millegipärast on ka mõisnik ise oma tiitlitega kirja pandud, küllap ta ise siis ka kuidagi süüdi oli. Geni järgi on Carl seesama poiss, keda Marri Mal pojana nimetatakse Karelik, ka sünnidaatum on tõesti täpselt sama. Karelil oli hiljem 3 naist ja vähemalt 8 last. Osal jäi perekonnanimeks Mal, mõnest sai Malgi, mõnest Malky, mõnest Malkin, üldiselt mindi Vasulast Viljandimaale Kõo mõisa alla, mis Pilistvere khk-s.

Olen seega geniga osaliselt nõus, et Carl e. Karel oli Vasula mõisniku sohipoeg sellesama Marriga, keda genis samuti peetakse mõisniku sohitütteks. Ei ole nagu kuidagi usutav, et mõisik oma sohitütrega veel lapse sai, selline verepilaustus oleks juba skandaalne olnud. Genis on ilmselt eksitud. Meenutan,

et Marri oli ristimisel kirjutatud junge Juhani tütreks, Marri poja Carli ristimisel on ta ema Marri nimetatud Räisa Jaani tütreks ja perekonnanimede andmisel ajal Jakobi tütreks. Sellisel hämmamisel peab olema tõsine põhjus. Võib-olla esitasin seda asja segaselt, aga see ongi segane ja ilmselt jääbki segaseks, kui meil ainult üksikud vastandlikud kirikuraamatud kasutada on. Praeguste võimaluste juures aitaks ainult geenianalüüs, mis tänapäeval on täiesti võimalik. Aga see on kulukas, ja vähetähtsate tegelaste puhul ei hakata selleks kulutusi tegema.

Tartu Maarja kirikuraamatute kohta peab ütlema, et palju kirikuraamatuid on puudu, seetõttu on ka selliste mõisnike ja talurahva vaheliste suhete täpsustamine peaaegu võimatu, ja geenidoonoriks võisid olla ka hoopis varasemate põlvkondade härrad. Kirik põles kogu arhiiviga II Ilmasõjas maha. On taastatud vaid 1880-ndate aastate personaalraamat, ja uuesti kirjutatud 19.saj. meetrikuraamatuid mõnede leitud materjalide abil. On palju vigu ja puudusi, aga hea, et niigi palju alles on!! Õnneks hakkas umbes tänast juttu puudutaval ajal Konsistoorium omale nõudma meetrikuraamatute koopiaid, Konsistooriumile viidud koopiaid pääsesid hävingust ja nende põhjal sai meetrikuraamatuid osaliselt taastada.

Veidi veel Tartu kirikutest üldse. Algne vana Maarja kirik oli ehitatud juba kusagil 14.sajandil sakslaste kirikuks, eestlased käisid siis Jaani kirikus. Vana-Maarja kirik põles juba enne Põhjasõda ära ehk 1600-ndate lõpus, Põhjasõda ise lammutas kirikut veelgi, kogu 17.ja 18.sajandi oli see varemetes, kuni 19.saj algul ehitati selle kohale TÜ peahoone, varemetest saadud tellistest ehitati Toomemäele Püssirohukelder. Linnaeestlaste osakaal järjest kasvas, Jaani kirik oli läinud ju 2 sajandit tagasi sakslaste tarvidusteks, kuid teises vahetuses peeti seal ka eestikeelset teenistust eestlastele. See uus Tartu Maarja kirik, mille taastamisest nüüd palju juttu, ehitati algselt 1842a. linna ümbruse mõisate all elavate talupoegade jaoks. 1869 eraldus uuest Maarja eestlaste kirikust Peetri kogudus, Peetri kirik valmis 1884a ja oli mõeldud linna-eestlastele, kellede arv samuti kiiresti kasvas. Linnaümbruse mõisate talupojad käisid kõik edasi Maarja kirikus. Pärast II Ilmasõda, kui Maarja kirik oli ära põlenud, siis 1948a. kogudus likvideeriti ja ühendati Peetri kirikuga, kus see moodustas eraldi Maarja pihtkonna.

*

Wirro ja Wiera

Tahan veel rääkida ühest siinkandis sündinud mehest. See on August Wiera. Mind paneb tema ametlikult esitatud päritolus kahtlema see, et tema perekonnanime on lapsena muudetud. See oli tsaariajal eriti poiste puhul väga rangelt keelatud, seepärast ongi asjal tugev kahtluse maik man. Ka kogu üleriiklik hingerevisjonide süsteem oli Vene keisririigis sellepärast loodudki, et ükski poiss ei saaks sõjaväkke e. nekrutiks võtmisest nii lihtsalt kõrvale hiilida. Mõisnikud vastutasid riigi ees, et isegi kui keegi ühest mõisast teise läks (näit. abielludes), pidi see mõlema mõisa hingerevisjonis registreeritud olema, et läks sellesse mõisa sel aastal ja vastuvõtja mõis pidi näitama, kust mõisast ja mis aastal tuli, kõik inimesed, andmed ja arvud pidid täpselt kokku langema. Samasugune konrtollisüsteem oli ju Eestimaal kehtestatud ka Nõukogude vene riigi ajal koos oma sisse- ja väljakirjutustega. Aga Keisririigi ajal sai nimemuutust teha vaid Konsistooriumi eriloal, see nõudis pikka protsessi ja pidi olema põhjendatud. Enamasti juhtus see siis, kui neiu sündis vallaslaps, see ristiti ema perekonnanimega, hiljem tegelik isa siiski abiellus selle neiuga, vandus, et on tema laps ja konsistoorium andis loa ema kõrval ka lapsele isa perekonnanime andmiseks.

Tartus Vanemuise Seltsi juurde esimese teatri loonud August Wiera oli sündinud 16.03.1853 siit mitte kaugel Jaama mõisas sepa pojana. Nii on teatmeteostes, netis ja ka Laulupeo muuseumis on seinal. Viimases Entsüklopeedias on ta nimeks siiski August Daniel Wiera. Tartu Maarja koguduse meetrika aga annab, et sel kuupäeval, siis 16.03.1853 sündis Jaama mõisas August Daniel Wirro, isa Peter Wirro, ema Mina.

Pärast August Danieli sündi läks lesestunud Mina oma 2 pojaga tagasi oma noorusmaile Elistvere mõisa Igavere külla Maarja-Magdaleena khk. Koguduse personaalraamatus on kirjas: Peteri lesk Mina Wirro (millalgi lisatud saksa k. lüh.: gen. Wira, tähend. eesti k.: nimetatakse, hüütakse), lapsed: Carl Julius Wirro (sünd 1949 Tartus) ja August Daniel Wirro sünd. 1853 Jaama (mõisas), kes elab onu Tavet Koka juures Elistveres. Mõnede allikate järgi läks Augusti ema koos väikelapsega Maarja-Magdaleena kiriku pastori teenistusse, mis nagu annaks soodsa võimaluse selle pastori kaudu naaberkoguduse pastoriga

vajadusel veidi kirikukirju sättida. Nimelt on see meetrikaraamat konsistooriumile saatmiseks puhtalt ümber kirjutatud ja algne meetrikaraamat hävis.

Tartu Maarja koguduse meetrikaraamatus laulatuste all: Raadilt peigmees Peter W...(edasi pole nähtav!) Vana –Kuustest, 25-aastane Jaagu poeg, laulatatud kodus 14.11.1848. Tartust pruut Mina Kok, 27-aast., surnud Eliase tr. Elistverest, ema elab.

Vana-Kuuste 1834.a. hingerevisjon; nr. 87 metsavahikoht , endise mõisa kupja Peebu väimees Jaak Wirro , kes juba surnud, aga oli 1826 Ebbru talu peremees, tema 4. poeg Peter Wirro 10, 5 aastane = et sünd ~1823. 1850a. hingerevisjonis kirjas, et Peter läks 1842 Raadile.

Tartu Maarja khk. surnutemeetrikass on, et Jaama mõisa sepp Peter Wirro suri 08.01.1853 29 aastaselt, seega sünd 1824 ja surnud paar kuud enne August Danieli sündi.

Ma kujutlen, et nimemuutuse selgitajate mõttekäik on olnud kuidagi nii, et pärast pulmi hakati Wirro peret lihtsalt hüüdma Wiraks, mis hiljem kujunes Viiraks ja saksikult kirjutati Wiera.

Mina aga olen juhuslikult leidnud, et oli olemas ka õigesti kirjutatud Wiera´de suguvõsa.

1834 Tarvastu mõisa hingerevisjonis on, et Rehni talus nr. 80B (kaader 59), elas Hans Wiera (54-a) Jaagu p. oma naise Kadriga (48-a), neil oli esimene poeg Hans , sünd. 1909, kes 1846a. läks Tartumaale Vana-Kuustesse. Teise poja nimeks oli Peter, ta sündis 03.05.1812. 1834a. hingerevisjon näitab, et Peter on võetud 1833 nekrutiks.

Tarvastust Vana-Kuustesse kolinud Hans Wiera (1809 – 1876) sai seal samuti metsavahi kohale, ta laulatati Tartust pärit Mallega, neil oli 9 last, kellest vast 5-6 kasvasid suureks, Wirro ja Wiera nimelised metsavahid võisid kaunis lähestikku oma ametit pidada, ametikaaslastena sõbrad olla ja igasuguseid plaane pidada. Hansu noorem vend Peter, kes nekrutiks võeti, pole pärast sõjaväest vabanemist kusagilt kirikukirjadest välja tulnud (kui ta muidugi ellu jäi), ta võis siiski selleaegse nekrutiaja välja teenida, mis oli tavaliselt 15 aastat, ja umbes 1848 venna juurde Vana-Kuustesse ilmuda, kus pärast venna pere ja selle sõpradega lühikest nõupidamist kiiresti naist hakkas võtma. Kas ta

millegipärast pidas paremaks oma nime Wirro vastu vahetada e. oma identiteeti muuta, nagu tänapäeval öeldakse ja hakkas toimetama Peter Wirro nime all, kes ka ju tegelikult Vana-Kuustes olemas oli, 1842 Raadile oli läinud ja sealt Jaamamõisa sepaks.. Kumb neist 1853a algul suri ja kuhu teine jäi, jääb segaseks. Kumbagi poeg August Daniel aga hakkas vähemalt noormehena elama Wiera nime all, kuigi 1851 a. personaalraamatusse on ta lisatud Wirro nime all. See on pelgalt minu hüpotees, aga ka see, et üks Wirro'na sündinud noormees sai perekonnanime lihtsalt Wiera'ks muuta, on samuti peaaegu mõeldamatu hüpotees.

Võib-olla oli asi hoopis kuidagi nii, et Peeter Viera ei tahtnud või ei saanud millegipärast oma kallima Miinaga laulatada, näiteks oli tal kusagil Venemaal veel üks naine. Samas Miinaga varem laulatatud ja juba ühe poja saanud Vana-Kuuste naabrimees Peeter Wirro oli juba niivõrd haige, et ta ka enne August Davidi sündi suri, kes tegelikult juba oligi Peeter Wiera poeg.. Mõlemad poisid jäid ema kasvatada. Peter Wiera aga võis hakata elama hoopis mõne kolmanda nime all, sest nekrutiaja välja teeninud vabakslastud soldatid said nime vabamalt muuta või võtta, sest paljud nende aastakäikude mehed polnud Eestimaal ju enne nekrutiks võtmist perekonnanime veel saanudki.

*

Eenpalu

Luunja raamatukogu asutamise eestvedaja olla olnud Kaarel August Einbund-Eenpalu, kes sündis Vesneri mõisa Palu talus, mis jääb Äksi kihelkonda. Kuid ta võttis naiseks Linda-Marie Kopluse, kes oli küll sündinud Engevere mõisa all, mis käis Tartu-Maarja kihelkonda, kuid ta isa Mihkel Koplus oli sündinud 1857 aastal siin lähedal Jaama mõisa Nutti Juhani talus. Mihkli isa Johann oli sündinud 1817 a. Päril-Vasula Kopli talus, ristiisaks Mihkel Wirkhaus, Davidi isa. Mihkli ema Liso oli Engeverest. Võib-olla kõik teavad, aga mitmekordse EW ministri, Riigikogu vanema ja Riigivanema ning peaministri Kaarel Eenpalu ämm, siis Mihkel Kopluse naine oli sünnilt Leno Hermann, Miina Härma vanem õde. Kaarel Eenpalu enda isa ja vanaisa pärinesid hoopis Põltsamaa

kihelkonnast Kaavelt, mis jääb Põltsamaa ja Jõgeva vahele ja kuulub üldse Viljandimaa all, nagu vanasti kogu Põltsamaa khk.. Eenpalu ise suri Vjatka vangilaagris eeluurimise ajal, arvatavasti piinati surnuks, naine 2 tütreaga viidi Tomski oblasti Tšainski rajooni, kus Toinka külas oli ka minu üks tädidest, Eenpalu tütardest Mai-Linda tuli tagasi koos Siberis sündinud tütre Annega, Anne elab Harju Arukülas temale tagastatud Eenpalu mõisa kõrvalhoones ja on seal asutanud toreda omaloodud perekonna-muuseumi, Aruküla mõisahäärberis on Waldorfkool (vähemalt mõned aastad tagasi oli) ja muude hoonete ja põldude baasil asutati Hellema talu, kus Anne poeg Ivo kasvatab teravilja. Möödunud aastal hinnati ta Eesti parimaks taimekasvatajaks. Olen seal ja muuseumis käinud ja ka Annele Einbundide sugupuu kokku pannud. Anne on olnud rahutu hingega, ta on olnud mitmes erakonna liige ja mitmes ametis.

*

Ma ei tea, kas praeguses valitsuses ja parlamendis on siit küla juurtega inimesi rohkem, aga ühe endise leidsin. See on **Kalle Muuli**. Ükskõik mis temast keegi arvab, aga eellastega on nii, et temast kolm eelmist põlvkonda elasid lähimõisate Elistvere ja Tammistu maadel, 4. põlve esiisa Karel Muhli sündis 1839 Klementi talus, 4-5a hiljem sündis samas talus peremehe tütrene Paul Ariste 4. põlve esiema. Karel Muhli naine Ewa Otter oli Äksi Sootagalt, Kaarli isa Sander sündis 1819 tema naine Anna Maria Lätti oli Sussare talu peremehe Petre Jaani tr. Muuli lahkus tänavu juunikuus parlamendist ja hakkas vist septembris keskonnaministri nõunikuks. Arvan, et kui minu praegune elukoht Ridaküla teel asub Kronska talu maadel, siis selle põhjapoolne naaber oli Sussare talu, nende taga ida pool asusid Klementi ja Kakko talud, Vastas üle Rõõmu tee Räisa talu, kus elasid Sander Muhli esivanemad, Räisa kõrval Audama, kus kindlasti on vana kalmistukoht. Kõigi Audama talude maadel üle Eesti on vana kalmekoht. Olgu veel märgitud, et Rõõmu karjamõisa ja Reisa talu maadele jäi 2 Tartu linna ja ümbruse üldse kõige kõrgemat punkti küngastel, need künkad küll veeti lennuvälja ehitamisel laiali. Teatavasti üle Rõõmu tee asunud talud jäid lennuvälja alla, ma ei tea, kuidas nende tagastamisega oli või kompenseeriti kuidagi, igatahes praeguseks on kohe teisel pool Rõõmu teed looduskaitse ala ja minu teada uusehitisi ei lubata. Veidi naljakas on seltskond, kes selle looduskaitseala moodustamise riiklikult otsustasid ja 06.11.2015 alla

kirjutasid. Üldiselt kirjutavad sellisele otsusele alla peaminister, keskkonnaminister ja riigisekretär, millegipärast need ei tahtnud kirjutada, neid asendasid 3 looduse põhjalikku tundjat, need olid 2015a.:

Jevgeni Ossinovski, Tervise- ja tööminister peaministri ülesannetes
Sven Sester, Rahandusminister keskkonnaministri ülesannetes
Aivar Rahno, Riigikantselei istungiosakonna juhataja riigisekretäri ülesannetes

Kalle Muuli istus sel ajal juba parlamendis, võib-olla ta natuke aitas ka kaasa oma eellaste kodupaiga kaitse alla võtmisel.

Mati Laane, 2017 sept.-nov.

Juurdekirjutus

Oma teksti esimese lõigus arutlen Lohkva-Lokati külanime tekke üle, et see võiks hüpoteesina tähendada kauba ümberlaadimise kohta, nagu ka Laadoga Peterburi lähistel. Nüüd leidsin, et Kagu-Eestis Võõpsu kõrval on Lokuta küla, mis varem kandis ka nime Lockota. See on Võhandu jõe ääres veidi enne suubumist Pihkva järve. Kunagi pidi ka siin kaugelt laevadega toodud kauba jõelalustele ümber laadima aga ka vastupidi, Võhandu jõe kesk-ja ülemjooksult madalate alustega toodud kauba Peipsi järve ja Velikaja jõe laevadele ümber laadima. Kauba laadimiskoha nimetus laienes kogu külale.

Mati Laane, 2017 dets.